

**POZNÁMKY K MORFOLOGII, FENOLOGII
A STANOVIŠTNÍM NÁROKŮM ZÁPŘEDNIC
CHEIRACANTHIUM VIRESCENS (SUNDEVALL, 1833)
A *CHEIRACANTHIUM CAMPESTRE* LOHMANDER,
1944 (ARANEAE, MITURGIDAE).**

Contribution to the knowledge of the morphology, phenology and environmental factors of the yellow sac spiders *Cheiracanthium virescens* (Sundevall, 1833) and *Cheiracanthium campestre* Lohmander, 1944 (Araneae, Miturgidae).

Jan DOLANSKÝ

Východočeské muzeum v Pardubicích, Zámek 2, 530 02 Pardubice,
e-mail: dolansky@vcm.cz

V článku jsou popsány rozdíly v morfologii, fenologii a stanovištních nárocích dvou podobných, blíže příbuzných druhů západnic – *Cheiracanthium virescens* (Sundevall, 1833) a *Cheiracanthium campestre* Lohmander, 1944.

Morfologie kopulačních orgánů většiny střeoevropských zástupců rodu *Cheiracanthium* je značně uniformní. Z toho pramení časté omyly při jejich determinaci. Problémem bývalo především odlišení dvou podobných druhů – západnice zelenavé *Cheiracanthium virescens* (Sundevall, 1833) a západnice ladní *Cheiracanthium campestre* Lohmander, 1944. V klíči pavouků Československa (MILLER 1971) nebyl druh *Ch. campestre* vůbec uveden. Samce obou druhů lze celkem spolehlivě odlišit podle tvaru cymbia. Obtížně činí determinace samičích exemplářů. Vnitřní struktura samičího kopulačního ústrojí je vyobrazena pouze ve dvou určovacích klíčích (HEIMER *et* NENTWIG 1991, NENTWIG *et al.* 2003), kde je ovšem zachycen jedinec s extrémně dlouhými kopulačními dukty.

Materiál a metody:

Morfologické znaky byly zkoumány na materiálu získaném na níže uvedených lokalitách v letech 2005–2008 smýkáním travních porostů v noci po setmění.

Cheiracanthium campestre: Bílé Vchynice (pole síťového mapování organizmů 5958), Brno-Hády (6766), Káraný (5854), Dříteč (5860), Lázně Bohdaneč (5960), Srbsko u Berouna (6050).

Cheiracanthium virescens: Bezděkov u Pardubic (5959), Nová ves u Chocně (5962), Lázně Bohdaneč (5960).

Zbarvení exemplářů bylo pozorováno na živých exemplářích i na jedincích ve fixačních tekutinách. Fenologie byla zjišťována smýkáním na lokalitách v okolí Pardubic, kde byl předtím ověřen hojný výskyt uvedených druhů.

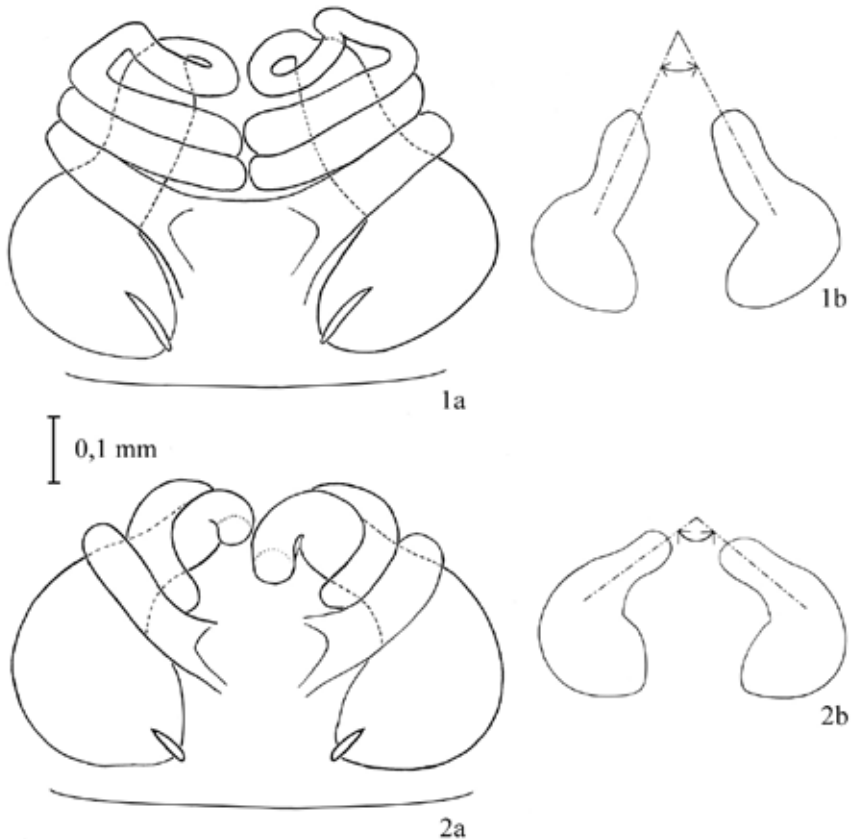
Morfologie

Druhy *Cheiracanthium campestre* a *Ch. virescens* dorůstají zhruba stejné velikosti (5,5–7,5 mm) a mají stejný tvar těla.

Samci *Ch. campestre* mají oproti druhu *Ch. virescens* kratší špičku cymbia a nápadný výběžek cymbia nad alveolou (při pohledu na makadlo z boku) – (viz obr. 1037.1, HEIMER *et* NENTWIG 1991, NENTWIG *et al.* 2003). Již tyto znaky jsou dostatečné pro vzájemné rozlišení uvedených druhů. Dále má *Ch. virescens* oproti *Ch. campestre* relativně větší cymbium a více esovitě prohnutou tibiální apofýzu.

Obr. 1: 1 *Cheiracanthium campestre*. (1a vulva z dorsální strany, 1b poloha spermaték); 2 *Cheiracanthium virescens* (2a vulva z dorsální strany, 2b poloha spermaték)

Fig.1: 1 *Cheiracanthium campestre* (1a vulva – dorsal view, 1b spermathecae position); 2 *Cheiracanthium virescens* (2a vulva – dorsal view, 2b spermathecae position)

U samic je udávaným znakem počet závitů kopulačních ductů kolem spermatéky (HEIMER *et* NENTWIG 1991, NENTWIG *et al.* 2003). Ve skutečnosti vinutí kopulačních ductů není u obou druhů pravidelně šroubovicovitě. U druhu *Ch. campestre* první klička kopulačního ductu vybihajícího z vrcholu spermatéky opisuje téměř celou kružnici, potom se plynulým ohybem její směr obrací o 180°. Dále v tomto opačném směru pokračuje vinutí ductů zhruba 2,5 závitů až k jejich vyústění po stranách dna jamky epigyny (viz obr. 1a). U druhu *Ch. virescens* kopulační duct vybihající z vrcholu spermatéky téměř od počátku přechází do plynulé šroubovice a k obrácení směru vinutí zde nedochází. Celkem opisuje kolem spermatéky zhruba dva závitů (viz obr. 2a). Tvar ductů je do jisté míry variabilní, u jednotlivých jedinců se liší průběh vinutí a postavení závitů prosvítajících ductů. U některých jedinců má vinutí dokonce tvar nepravidelných kliček. Stálejším a spolehlivějším znakem se jeví tvar spermaték. *Cheiracanthium campestre* má spermatéky více esovitě prohnuté, jejich přední zúžené části jsou dopředu více protažené a navzájem svírají ostrý úhel (viz obr. 1b). *Ch. virescens* má přední zúžené části spermaték kratší a svírají spolu zhruba pravý úhel (viz obr. 2b).

Tvar spermaték a vinutí kopulačních ductů lze většinou posoudit i bez nutnosti odpreparování vulvy. U *Ch. virescens* prosvítají většinou jen dva závitů ductů. Pokud prosvítá i třetí, potom nad ním již neprosvítá vrchol spermatéky. V případě samic *Ch. campestre* nad třemi závitů kopulačních ductů prosvítá ještě vrcholový oblouček ductu nebo vrchol spermatéky.

Další rozdíly, kterými se liší uvedené druhy, jsou v otrnění předních nohou a zbarvení abdomenu. Tyto znaky jsou společné pro samce i samice. Většina jedinců *Ch. campestre* má na spodní straně tibie jeden trn u báze na vnitřní straně a dva trny uprostřed článku (jeden na vnitřní a jeden na vnější straně). Jedince s tímto typem otrnění lze téměř jistě považovat za *Ch. campestre*. Naproti tomu *Ch. virescens* má tibie předních nohou většinou holé, vzácně s trnem u báze nebo uprostřed článku. Dalším znakem je zbarvení abdomenu. Rozdílné zbarvení výše uvedených druhů je u živých jedinců jasně patrné. *Ch. campestre* má abdomen jednobarevně žlutavý, zelenavý nebo béžový, podélná srdeční skvrna je bez pigmentu a její tmavší šedé zbarvení způsobuje pouze zbarvení prosvítající srdeční cévy. *Ch. virescens* má srdeční skvrnu krytou rudohnědým pigmentem. Po stranách srdeční skvrny je abdomen žlutavý nebo zelenavý, směrem ke snovacím bradavkám přechází zbarvení plošně opět do rudohnědé. Zbarvení u jedinců dlouhodobě uložených v konzervačních tekutinách může být málo zřetelné, někdy se téměř ztrácí. Při pečlivém pozorování lze někdy i u značně vybledlých jedinců pozorovat drobná zrnka pigmentu nad srdeční skvrnou. V tom případě nemůže jedinec patřit k druhu *Ch. campestre*, jelikož u tohoto druhu rudohnědý pigment nad srdeční skvrnou nikdy přítomen není.

Nejdůležitější determinační znaky pro odlišení druhů *Ch. campestre* a *Ch. virescens* jsou shrnuty v tabulce 1.

Fenologie

Fenologie druhů *Ch. campestre* a *Ch. virescens* je odlišná, výskyt dospělých jedinců v jarním období se ale překrývá. *Ch. campestre* dospívá brzy na jaře, dospělí samci se vyskytují převážně v dubnu a květnu. Část jedinců *Ch. virescens* dospívá na podzim během září a října, část až na jaře. Dospělé samce *Ch. virescens* lze nalézt nejčastěji v září, říjnu, dubnu a květnu.

Tab. 1: Diferenciální morfologické znaky druhů *Cheiracanthium virescens* a *Cheiracanthium campestre*.

Tab. 1: Differential morphological characters of *Cheiracanthium virescens* and *Cheiracanthium campestre*.

znak	<i>Cheiracanthium campestre</i>	<i>Cheiracanthium virescens</i>
trny vespod na 1. páru nohou (♂ i ♀)	většinou 3 trny (1 bazální na vnitřní straně článku, 2 uprostřed článku)	většinou bez trnů
zbarvení abdomenu (♂ i ♀)	jednobarevně béžové, žlutavé nebo zelenavě žlutavé, vždy bez rudohnědého pigmentu nad srdeční skvrnou (tmavé, šedavé nebo hnědavé zbarvení skvrny je způsobeno pouze zbarvením prosvítající srdeční cévy)	běžové, hnědavé, někdy temněji zelenavé, na bocích a zespodu světlejší, s rudohnědým pigmentem v pokožce nad srdeční skvrnou , někdy i s velkou neohraničenou rudohnědou skvrnou na svrchní straně zadní poloviny zadečku
tarsus makadla (♂)	krátká špička cymbia, výrazný výstupek nad alveolou při pohledu z boku	delší špička cymbia, nevýrazný výstupek nad alveolou při pohledu z boku
epigyna (♀)	prosvítající spermatéky dlouze dopředu protažené , jejich přední části spolu svírají ostrý úhel (viz obr. 1b), většinou 2 prosvítající závitý kopulačních ductů	prosvítající spermatéky méně dopředu protažené , jejich přední části spolu svírají zhruba pravý úhel (viz obr. 2b), většinou 3 prosvítající závitý kopulačních ductů

Stanovištní nároky

Cheiracanthium campestre se vyskytuje na výslunných otevřených stanovištích s travinnou vegetací s nižším zápojem. Nejčastěji osídluje stepní nebo písčinné biotopy, proniká i do silně narušených stanovišť, jako jsou odhalené plochy po těžbě nebo úložiště elektrárenského popílku. *Cheiracanthium virescens* žije také na otevřených, ale mesofilnějších stanovištích, vždy v blízkosti lesa. Nejčastěji obývanými biotopy jsou lesní okraje a trvalejší paseky, často s porosty vřesu. Vzácněji se mohou vyskytovat *Ch. campestre* i *Ch. virescens* společně.

Poznámky k determinaci některých dalších středoevropských druhů

Dalšími druhy ze střední Evropy, u kterých (v případě samic) je možná záměna s výše uvedenou dvojicí druhů jsou *Ch. effossum* Herman, 1879, *Ch. gratum* Kulczyński, 1897 a *Ch. oncognathum* Thorell, 1871.

Druh *Ch. effossum* je zbarvením velice podobný *Ch. campestre*. Dorůstá větší velikosti, ale intervaly velikostí obou druhů se překrývají. Shodně s *Ch. campestre* má také výrazně (ještě výrazněji) dopředu protažené špičky spermaték. *Ch. effossum* má ovšem mnohem větší (zhruba dvojnásobnou) šířku jamky epigyny.

Velice podobné zbarvení jako *Ch. campestre* má také *Ch. gratum*. Liší se ovšem chelicery – konce základních článků chelicer jsou oproti *Ch. campestre* mnohem méně

ztmaveny, zadní okraj žlábků chelic *Ch. gratum* je vyzbrojen pouze dvěma oddálenými zoubky (*Ch. campestre* má zde většinou 3 sblížené zoubky).

Cheiracanthium oncognathum má podobné běžové zbarvení s rudohnědou pigmentací srdeční skvrny jako *Ch. virescens*. *Cheiracanthium oncognathum* má téměř vždy femury předního páru nohou bez trnů (ostatní zmíněné druhy mají na přední ploše uprostřed článku jeden trn). *Cheiracanthium. oncognathum* dorůstá větší velikosti a má relativně větší jamku epigyny než *Ch. virescens*.

Poděkování

Děkuji kolegům z České arachnologické společnosti za cenné faunistické informace a rady ke zpracovanému tématu.

Výzkum byl podpořen grantem DE06P04OMG002.

Summary

Differential morphological characters, phenology and habitat requirements of the spider species *Cheiracanthium virescens* and *Cheiracanthium campestre* are described.

Cheiracanthium campestre has usually three spines on the ventral side of tibia I, reddish brown pigment above the heart mark is not present, a tip of cymbium is short, with a distinct projection above alveolus, spermathecae markedly projected forward, their anterior parts form an acute angle.

Cheiracanthium virescens possesses usually no spines on the ventral side of tibia I, reddish brown pigment above the heart mark is present, a tip of cymbium is longer, with less distinct projection above alveolus, spermathecae less projected forward, their front parts form approximately right angle.

Literatura

HEIMER S., NENTWIG W. [eds.] 1991: Spinnen Mitteleuropas: ein Bestimmungsbuch. Verlag Paul Parey, Berlin & Hamburg, 543 pp.

MILLER F. 1971: Řád pavouci – Araneida. – In: Daniel M. & Černý V. (ed.), Klíč zvířeny ČSSR, IV. Academia, Praha, pp. 51–306.

NENTWIG W., HÄNGGI A., KROPF C., BLICK T.: Spinnen Mitteleuropas / Central European Spiders. An internet identification key. <http://www.araneae.unibe.ch> Version of 8.12.2003. [cit. 18. 3. 2009].

PLATNICK N. I. 2009: The world spider catalog, version 9.5. American Museum of Natural History dostupné na: <http://research.amnh.org/entomology/spiders/catalog/index.html> [cit. 18. 3. 2009].

+ foto v barevné příloze

Došlo: 22. 4. 2009

